

УДК 324.7 (477)

Кириченко В.М.
кандидат історичних наук, доцент

Соколенко Ю.М.
асистент кафедри

(Запорізький національний
технічний університет)

DOI: 10.31733/2078-3566-2018-5-128-131

ВПЛИВ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТІВ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА КОНСТИТУЦІЮ УКРАЇНИ

Висвітлено історичні умови прийняття Загальної декларації прав людини та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, їх значення для кожної людини та людства в цілому. Підкреслено, що більшість положень цих документів було конкретизовано і деталізовано в Конституції України. Водночас звернуто увагу на неузгодженість деяких норм Конституції України з відповідними положеннями Загальної декларації і Європейській конвенції та необхідність їх подальшого науково-теоретичного переосмислення.

Ключові слова: Загальна декларація, Європейська конвенція, Конституція України, права і свободи людини, стандарти прав людини.

Постановка проблеми. У Загальній декларації прав людини та в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод проголошено концепцію прав людини та встановлено стандарти прав людини, до досягнення яких повинні прагнути всі народи і всі держави. Якщо до прийняття цих документів права людини були предметом уваги та справою лише національного права, то після їх ухвалення вони стали предметом уваги і справою міжнародного права, і тим самим перестали ґрунтуватися тільки на договорі між державою та її громадянами.

Вирішення проблемних питань імплементації положень міжнародно-правових актів з прав людини посідає чільне місце в дискусіях наукового середовища та є об'єктом конституційно-правового регулювання законодавства України. І тому без розкриття сутності Загальної декларації та Європейської конвенції неможливо вирішити один із аспектів наукової методології – проаналізувати якість впровадження положень цих документів в Конституцію України та зробити висновок про їх належне виконання в правозастосовній практиці.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Науково-теоретичним підґрунтям для дослідження теми стали міжнародно-правові акти з прав людини, зокрема Загальна декларація прав людини та Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, а також праці вітчизняних і зарубіжних учених багатьох галузей суспільствознавства та юридичних наук. Враховуючи, що оскільки всі цілі Загальної декларації та Європейської конвенції ще не досягнуто, то вони і в теперішній час повною мірою зберігають свою актуальність та потребують подальшого науково-теоретичного переосмислення і здійснення практичних заходів, спрямованих на ефективізацію їх положень.

Мета статті – на основі ґрунтовного аналізу наукових праць висвітлити історичні обставини ухвалення Загальної декларації прав людини та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також імплементацію їх положень в Конституцію України.

Виклад основного матеріалу. 70 років тому на 183 пленарному засіданні сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (ООН), яка відбувалася в Парижі 10 грудня 1948 року, було прийнято Загальну декларацію прав людини, історичне значення якої полягало в тому, що вона стала першим універсальним міжнародним актом, в якому держави світової спільноти узгодили, систематизували та проголосили основні права і свободи, притаманні всім націям і які повинні бути надані кожному члену людської

сім'ї, а також сприяла зародженню принципово нового ставлення до прав людини як до проблеми, якою мають опікуватися не лише окремі держави, а й людство в цілому.

За своєю формою Загальна декларація прав людини є резолюцією Генеральної Асамблеї ООН і як така не може розглядатися як міжнародний договір, не може створювати міжнародних правових зобов'язань. Але надзвичайно високий гуманістичний її зміст та авторитет документа, що вплинув на долю держав та людства після Другої світової війни, її незаперечна роль у піднесенні цінності та гідності людини об'єктивно не дозволяють вбачати в Загальній декларації звичайну міжнародну рекомендацію. І тому за роки свого існування Загальна декларація перетворилась із політичної декларації в документ політико-правового характеру. Про це свідчить те, що учасники Тегеранської конференції з прав людини 1968 р. офіційно оголосили Загальну декларацію обов'язковою та запросили керуватися її текстом як стандартом поведінки з населенням, а учасники Віденської конференції з прав людини 1993 р. підкреслили, що «всі права людини універсальні, неподільні, взаємозалежні і взаємопов'язані. Міжнародне співтовариство повинно ставитися до прав людини глобально, на справедливій і рівній основі. Хоча значення національної і регіональної специфіки різних історичних, культурних і релігійних особливостей необхідно мати на увазі, держави, незалежно від їх політичних, економічних і культурних систем, зобов'язані заохочувати і захищати права людини».

Слід зазначити, що на основі Загальної декларації прав людини було укладено багато міжнародних і регіональних правових актів. Насамперед її положення набули розвитку в Пакті про громадянські і політичні права 1966 р., Пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Американській конвенції про права людини 1969 р., Африканській хартії прав людини і народів 1981 р., Арабській хартії прав людини 2004 р. і в інших договорах з прав людини регіонального характеру.

Європейські держави, яким довелося пережити жахи Другої світової війни, яка була найбільшою за людськими жертвами та під час якої права людини брутально і масово порушувались, прагнули політичної єдності, а тому права людини стали для них важливим пріоритетом. Саме тому 4 листопада 1950 р. у Римі в палаці Берберині під час сесії Комітету міністрів Ради Європи відбулося підписання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (набула чинності 3 вересня 1953 р.), яка вирізняється своїми можливостями, глибиною, ефективністю та, за словами В.М. Литвина, є «єдиним модерним континентальним міжнародно-правовим актом, сумлінне виконання якого державами-учасницями загальноєвропейськи розцінюється як складання іспиту на відданість європейським демократичним цінностям» [1, с. 5]. Таким чином, як підкреслюється в преамбулі Європейської конвенції, її учасники поставили перед собою мету «зробити перші кроки до колективного забезпечення певних прав, проголошених у Загальній декларації» [2].

Спочатку підписали та ратифікували Європейську конвенцію держави, які ініціювали створення Ради Європи, а на початку 1990-х рр. держави Центральної і Східної Європи приєдналися до Європейської конвенції, оскільки такою була передумова вступу до Ради Європи, і на сьогодні спільні зобов'язання за цією угодою мають 47 країн [3, с. 107]. Але як стверджує М.В. Буроменський, участь у Раді Європи не передбачає обов'язку підписувати та ратифікувати Європейську конвенцію, тому що вона не є частиною статуту Ради Європи. У той же час учений наголошує, що з часом склалася практика, яка, можливо, свідчить про появу звичаєвої норми, згідно з якою участь у Раді Європи передбачає участь і в Конвенції [4, с. 93]. За час існування Європейська конвенція доповнилася 14-ма протоколами, які, будучи невід'ємною її складовою частиною, розширили каталог гарантованих прав або вдосконалили її контрольний механізм.

Процес приєднання України до Європейської конвенції був досить непростим. Так, 14 липня 1992 р. Україна заявила про своє бажання приєднатися до Ради Європи, що водночас означало прийняття Україною її основних статутних умов, а саме: визнання принципу верховенства права, зобов'язання забезпечити права і свободи всім особам, які на законних підставах перебувають на території України, та ефективно співпрацювати з іншими державами з метою досягнення цілей Ради Європи.

26 вересня 1995 р. Парламентська Асамблея Ради Європи (ПАРЄ) ухвалила позитивний висновок (№ 190) щодо заявки України на вступ до Ради Європи [5]. При цьому було визначено перший пакет зобов'язань України, які мали бути реалізовані протягом одного року, в тому числі: прийняти нову Конституцію; рамковий документ про правову

політику України у сфері захисту прав людини; рамковий документ про правову та судову реформи; нові Кримінальний, Кримінально-процесуальний, Цивільний і Цивільно-процесуальний кодекси; нові закони про вибори, про політичні партії тощо.

19 жовтня 1995 р. на підставі зазначеного висновку ПАРС Комітет міністрів Ради Європи одностайно ухвалив резолюцію про запрошення України стати 37-м членом організації та приєднатися до її Статуту.

31 жовтня 1995 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України про приєднання до статуту Ради Європи та 9 листопада 1995 р. Україна підписала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (1950), а ратифікація Європейської Конвенції стала вирішальною передумовою входження нашої держави до співтовариства демократичних країн Європи. Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 р. Верховна Рада України надала згоду на обов'язковість для України цих чинних міжнародних договорів і вони, згідно з ч. 1 ст. 9 Конституції України, стали «...частиною національного законодавства України» [6].

Слід зазначити, що Європейська конвенція не лише визначила номенклатуру порушених прав і свобод у державах-учасниках ЄС і закликала до їх неухильного дотримання, а й установила механізми їх захисту, насамперед судову інституцію (Європейський суд з прав людини).

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод суттєво вплинула на процес розробки положень Конституції України, в якій майже всі статті розділу II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» тією чи іншою мірою відбивають зміст і порядок розташування прав і свобод, аналогічний до того, який є характерним для Європейської конвенції. Тобто Україна включила до своєї Конституції чимало нормативних приписів, які за своїм змістом досить наближені до статей Європейської конвенції. Так, у ч. 1 Європейської конвенції, в якій йдеться про те, що «право кожного на життя охороняється законом», має свій змістовний аналог у ст. 27 Конституції України; припис ст. 3 про те, що «нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню» – в ч. 2 ст. 28 Конституції; припис ст. 5 про те, що «кожен має право на свободу та особисту недоторканність» – у ч. 1 ст. 29 Конституції; припис ч. 1 ст. 8 про те, що «кожен має право на повагу до його приватного і сімейного життя...» – у ч. 1 ст. 32 Конституції; припис ч. 1 ст. 9 про те, що «кожен має право на свободу думки, гідності і віросповідання...» та ч. 1 ст. 10 про те, що «кожен має право на свободу вираження поглядів» – у ч. 1 ст. 34 та ч. 1 ст. 35 Конституції; припис ч. 1 ст. 11 про те, що «кожен має право на свободу зібрань та на свободу об'єднання з іншими, включаючи право створювати профспілки і вступати до них для захисту своїх інтересів» – у ч. 1 ст. 39 та ч. 1 та ч. 3 ст. 36 Конституції тощо [2; 6]. Тобто закріплені в розділі II Конституції України норми свідчать про націленість нашої держави на сприйняття та реалізацію міжнародних і європейських стандартів у відповідній сфері. Про це свідчили й неодноразові офіційні висновки міжнародних експертів під час підготовки проекту нової Конституції України, які вважали цей проект взірцем в імplementації міжнародно-правових актів з прав людини з точки зору повноти та системності прав людини, їх пріоритетів, гарантованості, чіткості, недвозначності.

Хоча окремі положення розділу II Конституції України порівняно з відповідними положеннями міжнародно-правових актів сформульовані більш актуально та юридично точно, слід констатувати, що деякі із них є надмірно абстрактними та неповною мірою відповідають сучасним загальносвітовим і європейським стандартам і тому, як зауважує П. М. Рабінович, Україна «поки що не належить до тих держав, які є лідерами у цій справі» [7, с. 39].

Висновки. Отже, історична винятковість і унікальність прийняття Загальної декларації прав людини та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод полягає в тому, що в цих документах викладено концепцію прав людини, яка з категорії національних систем права стала юридичною категорією міжнародного права, а також встановила стандарти прав людини, до досягнення яких повинні прагнути всі народи і всі держави. За роки існування зазначених міжнародно-правових актів вони, без перебільшення, здійснили величезний вплив на демократизацію внутрішнього життя України, яка не лише визнала ці акти, а й включила до своєї Конституції чимало нормативних приписів, які змістовно чи навіть текстуально відтворюють положення їх норм.

Але незважаючи на широку номенклатуру закріплених у Конституції України прав і свобод людини і громадянина, деяка частина з них неповною мірою відповідає сучасним загальнолюдським і європейським стандартам і тому підлягає модернізації. Як зазначено в рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Тугер v. УК» (1978), «конвенція – це «живий документ», який повинен тлумачитися відповідно до сучасних умов» [8, с. 79].

Враховуючи, що оскільки всіх цілей Загальної декларації та Європейської Конвенції повністю не досягнуто, то і в теперішній час вони цілком зберігають свою актуальність та потребують подальшого науково-теоретичного переосмислення і здійснення практичних заходів, спрямованих на ефективізацію їх положень.

Бібліографічні посилання

1. Литвин В. Європейська конвенція з прав людини: уроки і перспективи. *Право України*. 2010. № 10. С. 4-23.
2. Права людини: міжнародні договори Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи / упоряд. В. Павлик, В. Тесленко. Київ: Факт, 2001. 152 с.
3. Пальма М. Понад 60 років тому... *Право України*. 2010. № 10. С. 105-113.
4. Буроменський М. Європейський кодекс свободи та демократії. *Право України*. 2010. № 10. С. 89-97.
5. Висновок № 190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи від 26 вересня 1995 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/Laws/main.cgi?nreg=994_590.
6. Конституція України, прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Рабінович П. Загальна декларація прав людини і Україна. *Вісник Академії правових наук України*. 1998. № 4. С. 34-43.

Надійшла до редакції 27.11.2018

SUMMARY

Kirichenko V.M., Sokolenko Yu.M. Influence of international legal acts on human rights on the constitution of Ukraine. The article covers the historical conditions for the adoption of the Universal Declaration of Human Rights and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in which the states of the world and the European community have agreed, systematized and proclaimed fundamental rights and freedoms. This is the historical uniqueness and uniqueness of these documents and their significance for each person and humanity as a whole.

It is recalled that in its form the Universal Declaration of Human Rights is a resolution of the General Assembly of the UN and as such can not be regarded as an international treaty, it can not create international legal obligations. But the extremely high humanist content and authority of a document that has influenced the fate of states and humanity since the Second World War, its indisputable role in raising the value and dignity of a person objectively does not allow to see the usual international recommendation in the Universal Declaration. For this reason, during the years of its existence, the Universal Declaration of Human Rights has evolved from a political declaration into a political and legal document.

In addition, on the basis of the Universal Declaration of Human Rights, many international and regional legal entities, including the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms signed on 4 November 1950 in Rome during a session of the Committee of Ministers of the Council of Europe, were concluded.

It is emphasized that the process of Ukraine's accession to the European Convention was rather difficult. On July 14, 1992, Ukraine declared its desire to join the Council of Europe, which at the same time meant acceptance by Ukraine of its basic statutory conditions. On October 31, 1995, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Law of Ukraine "On Accession to the Statute of the Council of Europe" and on November 9, 1995, Ukraine signed the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1950), and the ratification of this Convention became a decisive precondition for the entry of our States to the community of democratic countries of Europe. The Law of Ukraine "On Ratification of the 1950 Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, First Protocol and Protocols No. 2, 4, 7 and 11 to the Convention" dated July 17, 1997, the Verkhovna Rada of Ukraine gave consent to the current mandatory ones for Ukraine. international treaties and they, in accordance with Part 1 of Art. 9 of the Constitution of Ukraine, became "... part of the national legislation of Ukraine".

It is substantiated that despite the fact that the Universal Declaration of Human Rights and the European Convention significantly influenced the process of elaboration of the provisions of the Constitution of Ukraine, certain provisions of Section II do not fully correspond to contemporary world and European standards, and some of them are abnormally abstract.

It is concluded that since all objectives of the Universal Declaration of Human Rights and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms have not yet been fully achieved, they are still fully up-to-date and require further scientific and theoretical reconsideration and the implementation of practical measures aimed at the efficacy of their provisions.

Keywords: *Universal Declaration, European Convention, Constitution of Ukraine, human rights and freedoms, human rights standards.*